KO'CHIRISH BO'YICHA HARAKATLARI REJASINING QISQACHA XULOSASI

Loyiha tavsifi: O'zbekiston Respublikasi hukumati Avtomobil yo'llari qo'mitasi orqali Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki (OIIB) tomonidan moliyalashtiriladigan M37 yo'lagini yaxshilash loyihasi doirasida A380 xalqaro avtomobil yo'lini rekonstruksiya qilishni amalga oshirmoqda. Loyiha mavjud A380 avtomobil yo'lagi qismlarini modernizatsiya qilish orqali mintaqaviy va xalqaro transport aloqasini, yo'l harakati xavfsizligini, harakat samaradorligini va iqtisodiy rivojlanishni yaxshilashga qaratilgan.

Yo'l IB toifasiga mansub bo'lib, hisobiy tezligi 120 km/soatni tashkil etadi. Loyiha ba'zi uchastkalarda (20 km) olti qatorgacha kengaytirishni, 14 ta yo'l o'tkazgich, 35 ta piyodalar yer osti o'tish joylarini qurishni va markaziy himoya to'siqlarini o'rnatishni o'z ichiga oladi.

Loyiha 207- va 276-kilometrlar oralig'idagi taxminan 69 km uzunlikdagi yo'l qismini qamrab oladi hamda Buxoro shahrini aylanib o'tuvchi yo'l qurilishini o'z ichiga oladi. Qurilish-muhandislik ishlari ikkita shartnoma paketiga (1- va 2-lotlar) ajratilgan. Ushbu Yer ajratish va ko'chirish rejasi (YAKR) M37 yo'lakini takomillashtirish loyihasining 1-bosqichi (1- va 2-lotlar, 69 km) uchun tayyorlangan bo'lib, unda hozirda taklif etilayotgan yo'nalish va loyiha parametrlari asosida yer ajratish hamda aholini ko'chirish bilan bog'liq ta'sirlar aniqlangan. Mazkur reja AIIBning Atrof-muhit va ijtimoiy siyosati (AIS) hamda Atrof-muhit va ijtimoiy asoslari 2 (AIA) — "Yer ajratish va majburiy ko'chirish" talablari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi asosida ishlab chiqilgan. Yerni ajratib olish va ko'chirish rejasi (YAKR) loyiha bilan bog'liq bo'lgan yerni ajratib olish va majburiy ko'chirish ta'sirini aniqlaydi va hal qiladi, shuningdek, loyihadan ta'sirlangan barcha shaxslar (LTSH) zararni qoplab berish qiymati bo'yicha kompensatsiya, tegishli yordam va tirikchilik manbalarini tiklash choralarini olishini ta'minlaydi va hech qaysi LTSH loyihadan oldingi vaziyatga nisbatan yomonroq ahvolga tushmasligini ta'minlaydi. Shuni ham ta'kidlash joizki, YAKR o'zaro bog'liq, ammo mustaqil bo'lgan yana uchta hujjat — manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik rejasi (MTHR), mehnat resurslarini boshqarish rejasi (MBR) va gender bo'yicha harakatlar rejasi (GHR) — bilan to'ldiriladi va ular bilan uyg'unlikda amalga oshiriladi[1].

Dastlabki ma'lumotlar va loyihaning ta'siri: Dastlabki ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, loyihaning ta'siri va ko'chirishning ehtimoliy xavflarini baholash aholini ro'yxatga olish so'rovi asosida amalga oshirildi. Yo'qotishlarni inventarizatsiya qilish, ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar (IIT), muhandislik tadqiqotlari, kadastr tekshiruvlari, dala tadqiqotlari, loyihadan ta'sirlangan shaxslar (LTSH) bilan maslahatlashuvlar, mahalliy hokimiyat organlari va boshqa tegishli manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashuvlar. So'rovnomalar uy xo'jaliklari va mahallalar darajasida o'tkazildi, bunda ta'sirlanishi

[1] Ushbu hisobotlar OIIB va O'zbekiston hukumati veb-saytlarida alohida taqdim etilgan.

mumkin bo‘lgan yerlar, inshootlar, korxonalar, qishloq xo‘jaligi faoliyati, daraxtlar va mavjud loyihaning alohida ajratilgan hududidagi boshqa obyektlar aniqlandi.[2]

Yerlarni ajratib olishning dastlabki ko‘lamini, shuningdek, jismoniy va iqtisodiy ko‘chish bilan bog‘liq ehtimoliy holatlarni aniqlash maqsadida, to‘plangan barcha ma’lumotlar joylarda puxta tekshiruvdan o‘tkazildi va loyiha hududidagi manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashuvlar olib borildi. Maslahatlashuvlar davomida jamoatchilik a’zolari, tadbirkorlik subyektlari, fermerlar, dehqon xo‘jaliklari va mahalliy hokimiyat organlari loyihaning mintaqaviy aloqalarni yaxshilash, yo‘l harakati xavfsizligi, transport samaradorligi, savdo va mahalliy iqtisodiy rivojlanishga qo‘shadigan hissasini e’tirof etib, uni qo‘llab-quvvatlashlarini bildirdilar. Shu bilan birga, manfaatdor tomonlar turar-joy obyektlari, yo‘l bo‘yidagi korxonalar, qishloq xo‘jaligi yerlari va mavjud tirikchilik manbalariga ta’sirni minimallashtirish, shuningdek, barcha jabrlangan shaxslarga milliy qonunchilik va OIIBning Atrof-muhit va ijtimoiy siyosati talablariga muvofiq kompensatsiya va yordam ko’rsatilishini ta’minlash muhimligini ta’kidladilar.

Hozirgi taklif etilayotgan loyihaga ko‘ra, qishloq xo‘jaligi yerlari, jamoat yerlari, tijorat yerlari va uy xo‘jaliklari yerlarining cheklangan maydonlari, shuningdek, tegishli yordamchi inshootlarni o‘z ichiga olgan taxminan 92,277 gektar yer maydonini ajratib olish ko‘zda tutilgan. Ushbu jarayon 179 ta loyiha ta’siriga uchragan uy xo’jaliklariga (LTU)[3], jumladan 453 ta LTSHga ta’sir qiladi. Bundan tashqari, 1 va 2-lotlarda qurilish ishlari olib borilayotgani sababli 11 351 ta daraxtni kesib tashlashga to‘g‘ri kelishi mumkin.

Quyida loyiha ta’sirlarining qisqacha mazmuni keltirilgan (1-jadval).

1-jadval: Loyiha ta’sirlarining qisqa bayoni (1-2 lotlar bo’yicha)

#	Ta’sir / Yo’qotishlarning turlari	O’lchov birligi / Soni	Izohlar
1	Loyihaga kirgan viloyatlar	2	Navoiy viloyati (1-lot) va Buxoro viloyati (1-2 lotlar).
2	Loyihaga kirgan tumanlar	5	Qiziltepa tumani (Navoiy); G‘ijduvon, Vobkent va Buxoro tumanlari hamda Buxoro shahri (Buxoro viloyati).
3	Yo’l uzunligi (km)	69 km	1-Lot: 42 km (km 207–249); 2-Lot: 27 km (km 249–276); 2-lotga yangi qo’shimcha: 4.9 km.
4	Jami loyihadan ta’sirlanga uy xo’jalkilari / tashkilotlar soni	179	105 ta qishloq xo‘jaligi yerlaridan foydalanuvchilar, 57 ta tijorat korxonalari (shu jumladan 18 ta yengil inshootlar), 4 ta ikkilamchi turar-joy binolari egalari va 13 ta jamoat yerlari/davlat binolari mavjud.
5	Jami loyihadan ta’sirlangan shaxslar soni	453	453 nafar ta’sirga uchragan shaxslar (61 ta tijorat va noturar joy inshootidagi 348 nafar shaxslar hamda 105 nafar qishloq xo‘jaligi yerlaridan foydalanuvchilar).
6	Jami zarar ko’rgan yerlar (ga) / doimiy	92.277 ga	Yo‘llarni kengaytirish, piyodalar yo‘laklari, velosiped yo‘laklari, yo‘l o‘tkazgichlar va xavfsizlik zonalari uchun zarur bo‘lgan jami doimiy yer maydoni.

[2] 1-bosqich faqatgina 1va 2-lotlarni o’z ichiga oladi
[3] 166 ta LTSH and 13 ta jamoat yerlari va inshootlar

#	Ta’sir / Yo’qotishlarning turlari	O’lchov birligi / Soni	Izohlar
6.1	Dehqon xo’jaligi yerlari (ga)	91.84 ga	Faol ravishda ijaraga berilgan 88,67 ga qishloq xo‘jaligi yerlari (105 nafar loyihadan ta’sirlanuvchi shaxs) va davlat zaxirasidagi 3,17 ga qishloq xo‘jaligi yerlarini o‘z ichiga oladi.
6.1.1	*Paxta/bug’doy*	*41.54 ga*	*29 ta ta’sirga uchragan uy xo’jaliklari*
6.1.2	*Bog’ va uzumzorlar*	*39.98 ga*	*11,11 ga bog‘dorchilik yerlari (10 ta uy xo‘jaligi), 22,88 ga uzumzorlar (20 ta uy xo‘jaligi), 5,99 ga meva va sabzavot maydonlari (37 ta uy xo‘jaligi)*
6.1.3	*Chorvachilik*	*4,93 ga*	*3 ta uy xo’jaligi*
6.1.4	*Pillachilik*	*1,62 ga*	*2 ta uy xo’jaligi*
6.1.5	*O’rmon yerlari*	*0,51 ga*	*2 ta uy xo’jaligi*
6.1.6	*Issiqxonalar*	*0,03 ga*	*1 ta uy xo’jaligi*
6.1.7	*Sug’orilmaydigan yerlar*	*0,06 ga*	*1 ta uy xo’jaligi*
6.1.8	*Davlat zaxirasidagi qishloq xo’jaligi yerlari*	*3.17 ga*	*7 ta yer maydoni*
6.2	**Noturar joy yerlari (ga)**	0.009 ga	*4 ta uy xo’jaligi*
6.3	**Tijorat yerlari (ga)**	0.379 ga	18 ta yengil konstruksiyani o‘z ichiga olgan 57 ta tadbirkorlik subyekti egallagan umumiy tijorat yer maydoni.
6.4	**Inshootlar joylashgan davlat yerlari (ga)**	0.049 ga	Davlat/jamoat yerlarining ta’sirga uchragan umumiy maydoni (7 ta ta’sirga uchragan uy xo’jaligi); bunga jamoat inshootlari bevosita egallagan 0,049 gektar maydon ham kiradi.
7	**Jami ta’sir ko’rgan uy xo’jaliklari / korxonalar**	179	
7.1	Noturar joyni jismoniy ko’chirish	2 ta LTU	2 ta uy xo‘jaligi. Noturar joy inshootlarini buzish (78,8 m² ≈ 0,00788 ga).
7.2	Mavjud turar-joy uchastkasi doirasida jismoniy ko’chirish	2 ta LTU	Piyodalar yo‘laklari chegara devorlari bilan ustma-ust tushadigan 2 ta uy xo‘jaligi (11,2 m² ≈ 0,00112 ga). Turar joylarni ko‘chirishga yo‘l qo‘yilmaydi.
7.3	Tijorat binosini jismoniy ko’chirish	39 ta LTU	To‘liq buzish va boshqa joyga ko‘chirishni talab qiladigan 39 ta savdo inshooti (yo‘l bo‘yidagi do‘konlar, kafelar, garajlar, novvoyxonalar) ajratilgan hududda joylashgan (2712,24 m2 ≈ 0,271 ga).
7.4	Mavjud tijorat uchastkasi doirasida ko’chirish	18 ta LTU	18 ta yengil, vaqtinchalik inshootlar (soyabonlar, tandirlar, metall kioskalar) mavjud bo‘lib, ularning faoliyatini to’xtatmasdan o‘sha uchastkaning o’zida boshqa joyga ko‘chirish mumkin (1 077,7 m2 ≈ 0,107 ga).
8	**Jiddiy ta’sirga uchragan uy xo’jaliklari soni (ishlab chiqarish aktivlarining >10% yo’qotish)**	41 ta LTU	Jismoniy ko‘chirishni talab qiladigan 39 ta tijorat inshootlari egalari va 2 ta noturar joy inshootlari egalari kiradi.
9	**Zaif qatlamga mansub ta’sirlangan uy xo’jaliklari**	12 ta LTU	10 ta nogiron oila a’zosi bo‘lgan uy xo‘jaliklari va 2 ta ayol boshchiligidagi uy

#	Ta’sir / Yo’qotishlarning turlari	O’lchov birligi / Soni	Izohlar
			xo‘jaliklar (so’rovnomada qatnashganlarning 3%[4]).
10	**Zararlangan daraxtlar soni**	**11 351**	Ajratilgan yo’l hududidagi yo’l chetida joylashgan daraxtlar
11	**Zararlangan ekinlar soni**	**5 xil**	Yetishtiriladigan ekinlar tarkibiga paxta-bug‘doy (41,54 ga), uzumzorlar (22,88 ga), bog‘dorchilik (11,11 ga), meva-sabzavotlar (5,99 ga) hamda tutzor/ipakchilik (1,62 ga) kiradi.

Ijtimoiy-iqtisodiy tavsif: Ijtimoiy-iqtisodiy so‘rovnoma 348 oila a’zosini o‘z ichiga olgan 61 ta ta’sirlangan uy xo‘jaliklari uchun o‘tkazildi, uy xo‘jaliklarining o‘rtacha hajmi 5,7 a’zoni tashkil etdi. Ushbu xonadonlar asosan turar joy va tijorat obyektlaridan iborat bo‘lib, ular yerlarni ajratib olish hamda yo‘l bo‘yidagi biznes faoliyatini ko’chirish jarayonlarining bevosita ta’siriga tushgan.

Qolgan 105 ta qishloq xo‘jaligi yerlaridan foydalanuvchilar (fermer va dehqonlar) keyinchalik "O‘zgiprozem" davlat ilmiy-loyiha instituti tomonidan yo‘qotishlarni xatlovdan o‘tkazish jarayonida aniqlandi. Qishloq xo‘jaligi ijarachilari oilaviy xo‘jaliklar emas, balki ishlab chiqarish subyektlari sifatida faoliyat yuritgani sababli, ularning iqtisodiy ko’chish uy xo‘jaligi darajasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqot (IIT) suhbatlari orqali emas, balki kadastr yozuvlari, ekinlarni baholash va me’yoriy tuproq koeffitsiyentlari orqali baholandi. Natijada, ular yerni ajratish va ko’chirish rejasinini tayyorlash muddatida IIT bilan qamrab olinmagan.

Demographic Profile: Demografik profil: Etnik jihatdan, so‘rovda qatnashgan loyihadan ta’sirlangan shaxslarninglarning 100 foizi o‘zlarini o‘zbeklardan tashkil topgan. Uy xo‘jaligi boshliqlarining o‘rtacha yoshi 55,9 yoshni tashkil etadi. Oilaviy ahvoli: 87% turmush qurgan, 10% beva, 3% ajrashgan.

Ta’lim va bandlik: Savodxonlik darajasi deyarli to‘liq qamrovga ega. Uy xo‘jaligi boshliqlarining 60 foizi o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi, 30 foizi o‘rta ta’lim va 10 foizi oliy ma’lumotga ega. So‘rovda qatnashgan uy xo‘jaliklarining 87 foizi uchun yo‘l bo‘yidagi savdo va tijorat faoliyati daromadning asosiy manbai hisoblanadi. Kundalik faoliyat turlari bo‘yicha aholining 32 foizi — tadbirkorlar, 23 foizi — pensionerlar, 19 foizi — ishsizlar, 6 foizi — davlat sektori xodimlari va 6 foizi — kunlik ish haqi evaziga ishlovchilardir.

Daromadlar, xarajatlar va kommunal xizmatlar: Uy xo‘jaliklarining eng katta qismi (19%) oyiga 4,5–5,0 million so‘m miqdorida daromad olishini ma’lum qilgan. Uy xo‘jaliklari byudjeti cheklangan bo‘lib, xarajatlarning eng katta qismini kredit to‘lovlari (27%) tashkil etadi; undan keyingi o‘rinlarda oziq-ovqat (23%), kiyim-kechak (9%) hamda sog‘liqni

[4] Ushbu hujjat faqat 1 va 2-lotlar uchun aholini ro'yxatga olish/yo’qotishlarni inventarizatsiya qilish davomida ajratilgan hududda aniqlangan 61 ta jismoniy va iqtisodiy jihatdan ta'sirlangan uy xo’jaliklariga qaratilgan bo'lsa-da (bu yerda 2 ta uy xo’jaligi yoki 3%i ayollar boshchiligida), loyihaning umumiy yo'lagi uchun parallel ravishda kengroq Atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirni baholash (AITB) o'tkazildi. AITB loyiha hududi bo'ylab 234 ta uy xo’jaligidan iborat kengroq tuman darajasidagi ijtimoiy-iqtisodiy namunani qamrab oldi, bu yerda ayollar boshchiligidagi xonadonlar umumiy aholining 14% ni tashkil etdi.

saqlash va ta'lim (har biri 7%) xarajatlari turadi. Kommunal xizmatlar bilan ta'minlanganlik darajasi to'liq qamrovga ega: elektr energiyasi (100%, shundan 9%ida quyosh panellari mavjud), gaz ta'minoti (100%, shundan 85%i markazlashtirilgan tarmoq orqali) va suv ta'minoti (100%, shundan 77%i uy ichidagi markazlashtirilgan jo'mraklar orqali) bilan ta'minlanganlik shular jumlasidandir.

Gender va zaiflik masalalari: Ko'chirishni rejalashtirish jarayoniga genderga oid jihatlar kiritilgan. Ko'chirish ta'siriga tushgan jami 348 nafar shaxsning 51 foizini erkaklar, 49 foizini esa ayollar tashkil etadi. So'rovda qatnashgan uy xo'jaliklarining 3 foiziga (2 ta uy xo'jaligi) ayollar boshchilik qiladi. Ayollar boshchiligidagi ushbu uy xo'jaliklari hamda nogironligi bo'lgan a'zolari mavjud 10 ta uy xo'jaligi zaif guruhga mansub deb qayd etilgan bo'lib, ular maqsadli nafaqalar va ishga joylashishda ustuvor imkoniyatlardan foydalanish huquqiga ega (jami 12 ta zaif uy xo'jaligi).

Jamoatchilik yig'ilishlari va maslahatlashuvlar: 2026-yil 4-iyundan 9-iyulgacha bo'lgan davrda ta'sirga uchragan mahallalarda (shu jumladan, G'oyibon, Gumbaz, Bulkrabot, Saidkent, Haticha, Zargaron, Abdullo Qahhor, Shakarkent, Qo'shqodim, Do'stlik, Istiqbol, Oybek va Rabotak) 13 ta individual maslahatlashuv va 2 ta jamoatchilik bilan uchrashuvdan iborat jami 15 ta maslahatlashuvlar amalga oshirildi. Manfaatdor tomonlarning ishtiroki: Ushbu sessiyalarda jami 139 nafar manfaatdor tomonlar, jumladan, 114 nafar erkak va 25 nafar ayol (ayollarning 18% ishtiroki) ishtirok etdi.

Maslahatlashuvlar jabrlangan shaxslarga o'z xavotirlari va istaklarini bildirish imkoniyatini berdi. Biznes egalari ularning do'konlari uy xo'jaliklarining asosiy daromad manbai ekanligini tushuntirdilar va buzilish tirikchilikning butunlay yo'qolishiga olib kelishini ta'kidladilar. Ular mavjud do'konlarni imkon qadar saqlab qolishni yoki ko'chirish muqarrar bo'lib qolsa, muqobil uchastkalar ajratishni so'rashdi. Bir nechta biznes egalari o'z do'konlarini qurish yoki ta'mirlash uchun katta miqdordagi investitsiyalar va bank kreditlari sarflanganini ta'kidlab, kompensatsiya to'lashda ushbu investitsiyalar to'liq hisobga olinishini so'rashdi.

Ishtirokchilar, shuningdek, mijozlar oqimining kamayishiga va biznes faoliyatining uzilishiga olib kelishi mumkin bo'lgan vaqtinchalik qurilish ta'sirlari (masalan, kirish imkoniyatining cheklanishi, chang va shovqin) haqida so'z yuritdilar. Aholi turar joylar yoki qishloq xo'jaligi yerlarining zarar ko'rishi mumkinligidan xavotir bildirib, odamlarni ko'chirishga majbur qilmaslik uchun imkon qadar bo'sh yerlardan foydalanishni so'radilar. Zarar ko'rishi mumkin bo'lgan mulklar qanday aniqlanishi va baholanishi yuzasidan savollar o'rtaga tashlandi; shuningdek, ishtirokchilar kompensatsiya tartiblari, to'lovni amalga oshirish shartlari hamda yer yoki binolarga ta'sir ko'rsatiladigan taqdirda oldindan ogohlantirish berilishi masalalari bo'yicha aniqlik kiritilishini so'radilar.

Yerlarni ajratish va ko'chirish rejasini tayyorlash jarayonida manfaatdor tomonlar tomonidan bildirilgan xavotirlar tegishli tartibda inobatga olindi. Kompensatsiya tamoyillari o'rnini qoplash qiymatiga asoslanadi; bunda investitsiyalar va kreditlar hisobga olinadi hamda foydalanishga yaroqli materiallarga egalik huquqi saqlab qolinadi. Turmush sharoitini tiklash choralari qatoriga qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini qo'llab-quvvatlash, bog'larni qayta barpo etish, biznesdan olinadigan daromadni tiklash va o'tish davridagi yordam kiradi. Pudratchilar qurilish ishlarining ta'sirini minimallashtirish,

biznes va turar-joylarga borish imkoniyatini ta’minlash hamda sug‘orish tizimlarini zudlik bilan tiklash majburiyatini oladilar.

Siyosat, huquqiy baza va tamoyillar: Yerlarni ajratib olish va ko’chirish rejasi milliy qonunchilik hamda OIIBning ESS2 standarti talablarini o‘zaro muvofiqlashtiradi. Ushbu hujjat yerlarni ajratib olish, kompensatsiya to‘lash, jamoat ehtiyojlari uchun mulkni olib qo‘yish, ta’sirga uchragan aktivlarni baholash hamda loyiha ta’siriga tushgan shaxslar huquqlarini himoya qilishga oid chora-tadbirlarni belgilab beradi. Shuningdek, loyiha ta’siriga tushgan shaxslarning barcha toifalari uchun muvofiqlik mezonlari hamda tegishli kompensatsiya va yordam choralarini belgilovchi "Huquqlar matritsasi" ham ishlab chiqilgan. Yerlarni ajratib olish va ko’chirish rejasini amalga oshirish jarayonida aniqlangan ayollar boshchiligidagi uy xo'jaliklari, nogironligi bo'lgan shaxslar yashaydigan uy xo'jaliklari, kam ta'minlangan oilalar, yolg'iz yashovchi qariyalar va boshqa zaif guruhlar kabi zaif xonadonlarga alohida e'tibor qaratiladi. Milliy qonunchilik va AIIB ESS2 o'rtasida tafovutlar mavjud bo'lgan hollarda, AIIB ESS2 qoidalari, xususan, to'liq almashtirish qiymati bo'yicha kompensatsiya, tirikchilikni tiklash, zaif xonadonlarga yordam berish, mazmunli maslahatlashuvlar, ko'chirish to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilish, oxirgi sanani belgilash va ko’chirish rejasini amalga oshirishni monitoring qilish borasida ustunlik qiladi.

Kompensatsiya va yordam olish huquqini belgilash uchun yakuniy sana 2026-yil 2-iyun (IITning boshlanish sanasi) etib belgilandi. Ushbu sanadan keyin loyiha hududida joylashgan shaxslar loyiha doirasida kompensatsiya yoki ko’chirish bo‘yicha yordam olish huquqiga ega bo‘lmaydilar. Mazkur yerlarni ajratish va ko’chirish rejasini uchun belgilangan chegara sanasi aholini ro‘yxatga olish va yo‘qotishlarni inventarizatsiya qilish ishlarining boshlanish sanasiga to‘g‘ri keladi.

Huquqlar va muvofiqlik mezonlari: Yerni ajratish va ko’chirish rejasi loyiha ta’sirining barcha toifalari, jumladan, yerlarni doimiy va vaqtincha olib qo‘yish, turar-joy va tijorat inshootlari, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi, ekinlar, daraxtlar, biznes, bandlik hamda tirikchilikning boshqa manbalariga ta’sir ko‘rsatish holatlari bo‘yicha muvofiqlik mezonlari va kompensatsiya choralarini belgilaydi.

Barcha huquqlarga ega bo'lgan LTSH lar, ularning lavozim maqomi qanday bo'lishidan qat'i nazar, huquqlar matritsasiga muvofiq kompensatsiya va yordam oladilar. Kompensatsiya va yordam ta'sirlangan aktivlar uchun almashtirish xarajatlarini qoplash, tirikchilik manbalarini tiklash choralari, transport yordami, tegishli hollarda ko'chirish yordami, biznesdagi uzilishlar va qishloq xo'jaligidagi yo'qotishlar uchun kompensatsiya, zaif oilalar va jiddiy ta'sirlangan shaxslar uchun nafaqalar va turmush darajasi va tirikchilikni tiklash uchun zarur bo'lgan boshqa yordamni o'z ichiga olishi mumkin.

Loyihadan ta’sirlangan shaxslar toifalariga quyidagilar kiradi, ammo ular bilan cheklanib qolmaydi:

- Turar joy, tijorat yoki qishloq xo‘jaligi yerlari loyiha tomonidan doimiy yoki vaqtinchalik ta’sirga uchragan shaxslar;
- Turar joy, tijorat yoki yordamchi inshootlari qisman yoki to‘liq zarar ko‘rgan shaxslar;
- Tijorat faoliyati vaqtincha yoki doimiy ravishda to‘xtab qolgan biznes egalari;

- Yer sotib olish yoki qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi yo'qotishlardan ta'sirlangan fermerlar, dehqon xo'jaliklari va qishloq xo'jaligi korxonalari;
- Ekinlari, daraxtlari yoki boshqa ishlab chiqarish aktivlari ta'sirga uchragan shaxslar;
- Loyiha faoliyatining bevosita natijasi sifatida daromadi, tirikchilik manbai yoki ishini yo'qotgan shaxslar;
- Loyiha tomonidan jamoat resurslari, infratuzilma yoki davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyati cheklangan shaxslar.

Doimiy va vaqtinchalik yo'qotishlar

Doimiy ta'sirlar yo'l asosini kengaytirish, chorrahalar, piyodalar yo'laklari va drenaj inshootlari uchun zarur bo'lgan 92,277 ga (179 ta ta'sirlanga uy xo'jaligi) yerning qaytarib bo'lmaydigan tarzda olinishi bilan belgilanadi. Bunga quyidagilar kiradi:

i. Noturar binolarni buzish tufayli 2 ta xonadonning jismoniy ko'chishi (78,8 m2 ≈ 0,0079 ga).
ii. Piyodalar yo'laklari chegaraviy devorlar bilan kesishadigan hududlarda 2 ta xo'jalikning mavjud turar joy uchastkalari doirasida jismoniy ko'chirilishi (11,2 m² ≈ 0,0011 ga); bunda uy-joylarni boshqa joyga ko'chirish talab etilmaydi.
iii. To'liq buzish va boshqa joyga ko'chirishni talab qiluvchi 39 ta tijorat inshootining (do'konlar, kafelar, garajlar, novvoyxonalar) jismoniy ko'chirilishi (2 712,24 m² ≈ 0,271 ga).
iv. Biznes faoliyatini to'xtatmasdan, o'sha uchastkaning o'zida boshqa joyga ko'chirish mumkin bo'lgan 18 ta yengil konstruksiyaning (ayvonlar, tandirlar, kioskalar) mavjud tijorat uchastkalari doirasida jismoniy ko'chirilishi (1 077,7 m² ≈ 0,107 ga).
v. Yo'l bo'yidagi 11 351 ta daraxtning butunlay olib tashlanishi.

Vaqtinchalik ta'sirlar pudratchilar lagerlari, materiallarni joylashtirish maydonchalari, qarzga olingan maydonlar, chiqindilarni utilizatsiya qilish va vaqtinchalik kirish yo'llari qurilishi paytida egallab olingan yerlarni o'z ichiga oladi. Pudratchilarga hali shartnoma berilmaganligi sababli, ushbu vaqtinchalik talablarning aniq joylashuvi hali aniqlanmagan. Yerlarni ajratish va ko'chirish rejasi har qanday vaqtinchalik ta'sir to'liq qoplanishini kafolatlaydi. Pudratchilarga bo'sh turgan davlat yerlari va inshootlaridan beton zavodlari va lagerlarni qurish/o'rnatish bilan bog'liq har qanday ta'sirlarni minimallashtirish uchun foydalanish, shuningdek, barcha vaqtincha ijaraga olingan yoki egallab olingan qishloq xo'jaligi yerlarini dastlabki foydalanuvchilarga qaytarishdan oldin ularning dastlabki unumdor holatini (shu jumladan tuproq sifati, drenaj va sug'orish tarmoqlari) tiklash bo'yicha shartnomaviy majburiyatlarni bajarish tavsiya etiladi.

Cheklovlar (Servitutlar va sanitariya-himoya vositalari):

i. Servitutlar Yer kodeksining 30-moddasiga muvofiq, belgilangan yo‘ldan foydalanish huquqi doirasida yerdan foydalanish cheklovlarini boshqarish uchun belgilanadi.
ii. Sanitariya-himoya vositalari: Milliy SanPiN 0339-16 qoidalariga ko‘ra, yo‘l chetidan turar joy inshootlarigacha bo‘lgan minimal ekologik va akustik bufer 50 metrdan 100 metrgacha bo‘lishi tavsiya etiladi. Aholini ko’chirish zaruratini minimallashtirish maqsadida, loyiha yo‘lagi qat’iy ravishda qurilish ishlari olib boriladigan hudud (qishloq joylarda 15 m; shahar joylarida 18 m) bilan cheklangan; shu tariqa, rejalashtirishda nazarda tutilgan to‘liq sanitariya-himoya zonasini (SHZ) egallab olishdan saqlanib qolinadi. Biroq, agar qurilish yoki xavfsizlikni ta’minlash ishlari ushbu cheklangan SHZ doirasidagi biron-bir inshoot yoki mulkni olib tashlashni talab qilsa, mazkur mulk uchun to‘liq qayta tiklash qiymati miqdorida kompensatsiya to‘lanishi shart.

Kommunal xizmatlar va infratuzilmaga ta’sirlar:

i. Loyiha yo‘lagi keng ko‘lamli kommunal tarmoqlar, jumladan, oqava suv tarmoqlari, mahalliy ichimlik suvi quvurlari, markazlashgan gaz taqsimlash quvurlari, optik-tolali aloqa liniyalari hamda havo va yer osti yuqori kuchlanishli elektr uzatish liniyalari bilan kesishadi.
ii. Ushbu tizimlar "Hududgaz", "O‘zsuvta’minot", "O‘ztelekom" va "O‘zbekiston milliy elektr tarmoqlari" (O‘zMET) kabi davlat idoralari tomonidan boshqariladi.
iii. Yer ajratish va aholini ko’chirish bo‘yicha rejaning talabiga ko‘ra, qurilish davrida mahalliy aholining muhim xizmatlardan foydalanishida uzilishlar yuzaga kelmasligini ta’minlash maqsadida, ta’sirga uchragan barcha kommunal infratuzilma ob’ektlari loyiha hisobidan boshqa joyga ko‘chirilishi yoki loyihadan oldingi holatiga qaytarilishi (tiklanishi) shart.

Shikoyatlarni ko’rib chiqish mexanizmi: Yerni sotib olish, ko’chirish, kompensatsiya to‘lash, tirikchilik manbalarini tiklash, atrof-muhitga ta’sir, qurilish faoliyati va Loyiha bilan bog‘liq boshqa masalalar bilan bog‘liq shikoyat va e’tirozlarni qabul qilish, ro‘yxatga olish, baholash va hal qilish uchun Loyihaga xos shikoyatlarni ko‘rib chiqish mexanizmi (SHKM) tashkil etilgan.

SHKM Loyihani amalga oshirishning butun davri davomida ishlaydi va loyihadan ta’sirlangan barcha shaxslar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun bepul bo‘ladi. Shikoyatlar Loyihani amalga oshirishning istalgan bosqichida, shikoyat beruvchining sud tizimi orqali hal etish huquqini buzmasdan taqdim etilishi mumkin.

Loyihaning bo’yicha SHKM shikoyatlarni hal qilishning to‘rt darajasidan iborat bo‘lib, u Pudratchi va mahalliy vakillardan boshlanadi, so‘ngra tuman hokimiyati organlari, loyihani amalga oshirish guruhi va zarur hollarda vakolatli sud organlariga yuboriladi. Ushbu mexanizm shikoyatlarni shaffof, qulay, o‘z vaqtida va adolatli hal etishni ta’minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi va OIIB ESS2 talablariga muvofiq ishlab chiqilgan.

Yerlarni ajratish va ko'chirish, shuningdek, uni amalga oshirish davomida uzluksiz ma'lumotlarni oshkor qilish, shikoyatlarni hujjatlashtirish, shikoyatlarning hal etilishini nazorat qilish va SHKM faoliyati to'g'risida muntazam hisobot berishni nazarda tutadi.

Daromadni tiklash va reabilitatsiya: Jismoniy ko'chirish va turar-joy mulklariga ta'sirni minimallashtirish bilan birga, yerlarni ajratish va aholini ko'chirish rejasining asosiy e'tibori iqtisodiy ko'chish oqibatlarini, xususan, yo'l bo'yidagi biznes va qishloq xo'jaligi yerlarining yo'qotilishini yumshatishga qaratiladi. Loyiha ta'siriga tushgan shaxslarning iqtisodiy ahvoli yomonlashmasligini ta'minlash maqsadida Daromadni tiklash va reabilitatsiya dasturi (DTRD) ishlab chiqildi. Ushbu chora-tadbirlar yo'qotilgan aktivlar uchun to'lanadigan to'g'ridan-to'g'ri pul kompensatsiyasini to'ldiradi va boyitadi.

Yo'l bo'yidagi tijorat faoliyati uchun DTRD yo'qotilgan sof foyda uchun kompensatsiya (tasdiqlangan soliq deklaratsiyalari yoki olti oygacha bo'lgan mintaqaviy o'rtacha ish haqi asosida), biznesni ko'chirish va qayta tiklashni osonlashtirishni qo'llab-quvvatlash va qurilish paytida mijozlarning xavfsiz kirishini ta'minlash bo'yicha pudratchilarning majburiyatlarini ta'minlaydi.

DTRD fermerlar, dehqonlar va kichik yer egalari uchun quyidagilarni kafolatlaydi: bir yillik hosil va yerni tayyorlash xarajatlariga teng miqdorda moliyaviy tovon to'lanishi; pudratchilar tomonidan sug'orish va drenaj tizimlarining tezkor ta'mirlanishi; vaqtincha foydalanilgan yerlarning loyihadan oldingi unumdorlik darajasiga to'liq qaytarilishi hamda yer bo'yicha elektron auksionlarda ishtirok etish uchun texnik maslahat ko'magi ko'rsatilishi.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj uy xo'jaliklari (kam ta'minlangan, ayol kishi boshchilik qiladigan yoki tarkibida nogironligi bo'lgan shaxslar mavjud oilalar) maqsadli nafaqalar (bazaviy hisoblash miqdorining 3 baravariga teng), pudratchilar tomonidan taqdim etiladigan imtiyozli ishga joylashish imkoniyatlari hamda loyihani amalga oshirish guruhi va mahalla qo'mitalari orqali ko'rsatiladigan ma'muriy ko'mak olish huquqiga ega.

Yerlarni ajratish va ko'chirish rejasi loyihadan jabr ko'rgan ayollarning tirikchilik vositalarini tiklash chora-tadbirlaridan chetda qolmasligini ta'minlash uchun maxsus **Ayollar daromadini tiklash dasturini** o'z ichiga oladi. Dastur kompensatsiya, kasbiy va til ta'limi, mikrokreditlar va imtiyozli kreditlar, tadbirkorlikni rivojlantirish, qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlash va ustuvor bandlik imkoniyatlaridan foydalanish orqali manzilli yordam ko'rsatadi. Ushbu chora-tadbirlar ayollarning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash hamda daromadlarni tiklash va reabilitatsiya qilishda gender tengligini ta'minlashga qaratilgan.

Yerlarni ajratish va ko'chirish rejasi bo'yicha xarajatlar smetasi: Kompensatsiya va ko'chirish byudjeti ushbu hujjatni tayyorlash jarayonida amalga oshirilgan yo'qotishlar inventarizatsiyasi, ijtimoiy-iqtisodiy so'rovnoma, dala tekshiruvlari va indikativ baholashga asoslanadi. Byudjet zarar ko'rgan yerlar (tegishli hollarda), noturar va tijorat binolari, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi yo'qotishlar, daraxtlar, biznesdagi uzilishlar, transport xarajatlari va huquqlar matritsasiga muvofiq boshqa tegishli yordam uchun kompensatsiyani o'z ichiga oladi. Yerlarni ajratish va ko'chirish rejasining umumiy

xarajatlar smetasi 38 604 517 563,7 so‘mni (taxminan 3 220 012,6 AQSH dollari) tashkil etadi, shu jumladan 10% ko‘zda tutilmagan boshqa xarajatlar (2-jadval).

2 – jadval: Yer ajratish va ko’chirishning smeta xarajatlari[5]

Xarajatlar turi	Jami, so’mda	Jami, AQSH dollarida
A. Yer va mol-mulk zararini qoplash[1]		
Yer uchun kompensatsiya	14 518 072 610	1 210 954
Ekinlar va daraxtlar uchun kompensatsiya	414 060 000	34 537
Inshootlar/binolar uchun kompensatsiya	16 721 699 057	1 394 764
Tadbirkorlik foydasi uchun kompensatsiya	1 982 058 000	165 324
Bandlik (qishloq xo’jaligi yerlari) bo’yicha kompensatsiya	745 926 300	62 218
Transport xarajatlari	16 892 000	1 409
Og’ir sharoitlar uchun to’lovlar	50 676 000	4 227
Zaiflik imtiyozlari	14 832 000	1 237
Oraliq jami 1:	**34 464 215 967.0**	**2 874 669.4**
B. Gender va ayollarning tirikchiligini qo’llab-quvvatlash (DTRD)[2]		
Kompensatsiyadan teng foydalanish imkoniyati (Huquqiy yordam, bank hisobvaraqlarini ochish, notarial tasdiqlangan roziliklar)	23 100 000	1 927
Jamoatchilikni safarbar etish va o‘qitish (Mahallalarda xotin-qizlarning tadbirkorlik ko‘nikmalari, biznesni boshqarish va savdo faoliyati bo‘yicha malakasini oshirishga mo‘ljallangan mahalliy markazlar)	9 800 000	817
Moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati (Biznes-rejalar bo‘yicha maslahatlar va mikrokreditlar olishda ko‘maklashish)	10 450 000	872
Loyihada ustuvor tartibda ishga joylashtirish (Mahallalarda mahalliy xotin-qizlarni maqsadli ishga jalb qilish va mehnat yarmarkalarini o‘tkazish)	7 500 000	626
Kasbiy va til bo‘yicha o‘qitish (Qisqa muddatli kasbiy rivojlanish: buxgalteriya hisobi, tikuvchilik, savdo, IT va raqamli texnologiyalar, shuningdek, xorijiy tillarni o‘rganish kurslari)	37 500 000	3 128
Oliy ta’lim olishda ko‘maklashish (Kasbga yo‘naltirish, maslahat xizmatlari va ma’muriy ko‘mak)	427 500 000	35 658
Yangi biznes boshlashni qo‘llab-quvvatlash (Ayol tadbirkorlarga ko‘chib o‘tish, yangi savdo nuqtalarini tashkil etish va uskunalarni tashishda bevosita logistik yordam ko‘rsatish)	25 650 000	2 139
Qiymat zanjirlariga integratsiyalashuv (Yangi bozorlarga kirish hamda yetkazib beruvchilar va klasterlar bilan aloqalar o‘rnatish bo‘yicha maslahat ko‘magi)	89 300 000	7 448
Oraliq jami 2:	**630 800 000**	**52 615**

[5] Compensation for land, crops and trees, structures and business losses is shown at full replacement cost. It includes replacement-cost multipliers (1.08–1.30) covering registration fees and taxes, transaction costs and the cost of replacing the asset.

Xarajatlar turi	Jami, so'mda	Jami, AQSH dollarida
Oraliq jami 3:	**35 095 015 967**	**2 927 285.00**
Ko'zda tutilmagan xarajatlar (10%)[3]	3 509 501 596,7	292 728,4
UMUMIY JAMI:	**38 604 517 563.7**	**3 220 012.6**

[1] Yer, ekinlar va daraxtlar, inshootlar hamda biznesdagi yo'qotishlar uchun kompensatsiya to'liq qayta tiklash qiymati asosida ko'rsatilgan. Bu qiymat ro'yxatdan o'tkazish to'lovlari va soliqlarni, bitim xarajatlarini hamda aktivni qayta tiklash xarajatlarini qoplaydigan koeffitsiyentlarni (1,08–1,30; 8.1.1-bo'lim, 25-jadval va 5-ilova) o'z ichiga oladi. Ular bazaviy bozor qiymatiga taxminan 4,39 milliard so'm (366 000 AQSh dollari) miqdorida qo'shimcha qiymat qo'shadi. Eskirish (amortizatsiya) yoki saqlanib qolgan materiallar qiymati chegirib tashlanmaydi.

[2] DTRD: Daromadlarni tiklash va reabilitatsiya qilish dasturi.

[3] Kutilmagan xarajatlar uchun ajratilgan mablag' narxlarning oshishi hamda nafaqa/kompensatsiya oluvchilar soni aholini ro'yxatga olish ma'lumotlari tasdiqlangandagina aniqlanadigan to'lovlarni qoplaydi. Bularga haq to'lanmaydigan oila a'zolari bo'lgan ishchilar uchun tirikchilikni ta'minlashga ko'maklashish (tasdiqlangan har bir shaxs uchun 3 oylik eng kam ish haqi miqdorida; Huquqlar matritsasi, D-toifa) kiradi.

Institutsional mexanizmlar: Yerlarni ajratish va ko'chirish rejasini rejalashtirish, amalga oshirish va monitoring qilish ishlari milliy, mintaqaviy va mahalliy muassasalarni birlashtiruvchi muvofiqlashtirilgan idoralararo tizim doirasida boshqariladi. Transport vazirligi huzuridagi Avtomobil yo'llari qo'mitasi ijro etuvchi agentlik vazifasini bajarib, loyihani umumiy muvofiqlashtirish, yerlarni ajratish bo'yicha rasmiy hujjatlarni berish hamda milliy qonunchilik va OIIBning himoya choralari talablariga rioya etilishini ta'minlash uchun mas'ul hisoblanadi. "Avtoyo'linvest" agentligi huzuridagi loyihani amalga oshirish guruhi esa amalga oshiruvchi agentlik sifatida faoliyat yuritib, kundalik ishlarni boshqaradi, batafsil o'lchov ishlarini o'tkazadi, kompensatsiya bo'yicha byudjetlarni tayyorlaydi va axborotning o'z vaqtida oshkor etilishini ta'minlaydi. Loyihani amalga oshirish guruhi faoliyatini nazorat qilish va salohiyatni oshirish masalalarida loyihani boshqarish bo'yicha konsultant ko'maklashadi.

Buxoro va Navoiy viloyatlari (jumladan, Qiziltepa, G'ijduvon, Vobkent, Buxoro, Jondor, Qorako'l va Olot tumanlari) hokimliklari yerlarni olib qo'yish jarayonini amalga oshirish uchun bevosita ma'muriy javobgarlikni o'z zimmalariga oladilar. Ularning vakolatlariga jamoatchilik bilan maslahatlashuvlar o'tkazish, yerlardan foydalanuvchilar bilan ijara shartlari bo'yicha muzokaralar olib borish, kompensatsiya bo'yicha rasmiy kelishuvlarni imzolash hamda qurilish-muhandislik ishlari boshlanishidan oldin loyiha ta'siriga tushgan shaxslarga to'lovlarni amalga oshirish kiradi.

Yerlarni boshqarish va baholash ishlari ixtisoslashgan tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi. Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Kadastr agentligi yer yo'qotishlarini aniqlaydi, chegaralarni tekshiradi va kadastr ma'lumotlarini yangilab boradi. "O'zdavyerloyiha" davlat ilmiy-loyihalash instituti qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi yo'qotishlar, ekinlarga yetkazilgan zararlar va tuproq bahosini hisoblab chiqadi. Zarar ko'rgan tijorat va turar-joy binolarini baholash ishlari mustaqil litsenziyaga ega baholash firmalari tomonidan amalga oshiriladi hamda ushbu baholash natijalari Adliya vazirligi huzuridagi Respublika sud ekspertizasi markazi tomonidan majburiy tartibda ko'rib chiqiladi.

Moliyalashtirish va huquqiy nazorat Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi; vazirlik kompensatsiya uchun davlat byudjeti mablag‘larini ajratadi va Hukumat nomidan kredit shartnomasini imzolaydi. Yerlarni olib qo‘yish tashabbuslari mahalliy Xalq deputatlari kengashlari tomonidan rasman tasdiqlanadi, o‘zaro kelishuvga erishilmagan hollarda esa nizolar mahalliy sudlar tomonidan hal etiladi.

Monitoring va hisobot: Loyihani amalga oshirish guruhi ichki monitoringni amalga oshiradi va choraklik hisobotlarni tayyorlaydi. Ko’chirish jarayoni yakunlangach, ta’sirga uchragan shaxslarning turmush darajasi loyihadan oldingi darajaga yoki undan yuqori darajaga qayta tiklanganligini tasdiqlash maqsadida yakuniy audit o‘tkaziladi.